

УДК 37.019.12:364

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-8437.53.2024-1.8>

МИКОЛЮК Світлана – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри психології та соціальної роботи, Західноукраїнський національний університет, вул. Львівська, 11, Тернопіль, Україна, індекс 46009 (mikolyk_s@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8447-6409>

Scopus Author ID: 58038664800

МИКОЛЮК Назар – аспірант кафедри психології та соціальної роботи, Західноукраїнський національний університет, вул. Львівська, 11, Тернопіль, Україна, індекс 46009

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-8601-3468>

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ТА СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Анотація. Метою статті є подальше дослідження комунікативної компетентності майбутніх психологів та соціальних працівників. У статті розглядається питанням формування комунікативної компетентності у майбутніх психологів та соціальних працівників як необхідної умови їх професійної діяльності, адже самі послуги надаються в умовах тісного спілкування та взаємодії з клієнтами – отримувачами соціальних послуг. Анонсовано, що психологи та соціальні працівники знаходяться серед тих професій для котрих комунікації є одним із основним видів діяльності, а комунікативна компетентність слугує домінуючою складовою професійної освіти. **Методологія дослідження** базується на методах порівняльного аналізу та узагальнення теоретичних даних, представлених у наукових джерелах. Проаналізовано значення понять «комунікації», «компетентності», «професійна компетентність». **Наукова новизна** полягає у подальшому употужненню досліджень формування комунікативної компетентності у майбутніх психологів та соціальних працівників. З'ясовано, що формування компетентного психолога та соціального працівника, який відповідає вимогам сьогодення, неможливе без сформованої відповідної системи підготовки та освоєння кваліфікованих знань та умінь. Проаналізовано формування спеціальних навичок для підготовки майбутніх психологів та соціальних працівників. Зауважено, що компетентність тісно пов'язана з досвідом діяльності, якої студент не може набути під час навчання в освітньому закладі в достатній кількості. **Висновки.** Рекомендовано для випускників освітніх закладів соціальної сфери розширити виконання навчально-дослідницької роботи у закладі; потужніше використовувати наукові бази інших фахових закладів ідентичного спрямування та державні органи соціального захисту, які займаються наданням соціальних послуг, для обміну професійним досвідом. Доведено значущість психологів та соціальних працівників у воєнний час. Підкреслено дії Міністерства соціальної політики для формування комунікативної компетентності майбутніх соціальних працівників. Висвітлено створення «Платформи соціальної освіти» – першого державного онлайн-майданчика для навчання представників органів місцевого самоврядування, надавачів соціальних послуг та організацій, діяльність яких пов'язана із соціальною сферою у територіальних громадах.

Ключові слова: компетентність, комунікативна компетентність, професійно-комунікативна компетентність, психолог, соціальний працівник, фахівець соціальної сфери .

MYKOLIUK Svitlana – Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Psychology and Social Work, West Ukrainian National University, 11, Lvivska st., Ternopil, Ukraine, postal code 46009 (mukolyk_s@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8447-6409>

Scopus Author ID: 58038664800

MYKOLIUK Nazar – graduate student of the Department of Psychology and Social Work, West Ukrainian National University, 11, Lvivska st., Ternopil, Ukraine, postal code 46009

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-8601-3468>

FORMATION OF COMMUNICATIVE COMPETENCE OF FUTURE PSYCHOLOGISTS AND SOCIAL WORKERS

Abstract. *The purpose of the article is to further research the communicative competence of future psychologists and social workers. The article considers the issue of the formation of communicative competence in future psychologists and social workers as a necessary condition for their professional activity, because the services themselves are provided in conditions of close communication and interaction with clients – recipients of social services. It is announced that psychologists and social workers are among those professions for which communication is one of the main types of activity, and communicative competence serves as a dominant component of professional education. The research methodology is based on methods of comparative analysis and generalization of theoretical data presented in scientific sources. The meaning of the concepts "communication", "competence", "professional competence" was analyzed. The scientific novelty consists in the further strengthening of research on the formation of communicative competence in future psychologists and social workers. It has been found that the formation of a competent psychologist and social worker who meets the requirements of today is impossible without the formation of an appropriate system of training and development of qualified knowledge and skills. The formation of special skills for the training of future psychologists and social workers is analyzed. It is noted that competence is closely related to the experience of activities, which a student cannot acquire in sufficient quantity while studying at an educational institution. Conclusions. It is recommended for graduates of educational institutions of the social sphere to expand the implementation of educational and research work in the institution; it is more powerful to use the scientific bases of other specialized institutions of the same direction and state social protection bodies engaged in the provision of social services for the exchange of professional experience. The importance of psychologists and social workers in wartime has been proven. The actions of the Ministry of Social Policy for the formation of communicative competence of future social workers are emphasized. The creation of the «Social Education Platform» – the first state online platform for training representatives of local self-government bodies, social service providers and organizations whose activities are related to the social sphere in territorial communities – is highlighted.*

Key words: *competence, communicative competence, professional-communicative competence, psychologist, social worker, social sphere specialist.*

Постановка проблеми. Компетентнісний підхід є основоположним у підготовці професіоналів будь-якої сфери діяльності. Формування комунікативної компетенції у підготовці майбутніх психологів та фахівців соціальної роботи є неодмінною умовою успішної професійної діяльності соціального працівника – надання соціальних послуг, адже самі послуги надаються в умовах тісного спілкування та взаємодії з клієнтами – отримувачами соціальних послуг. Тому на сучасному етапі цінуються не тільки сам багаж знань, а й вміння його компетентно використати на практиці. Адже психологи та фахівці соціальної роботи знаходяться серед тих професій для котрих комунікації є одним із основним видів діяльності, а комунікативна компетентність слугує домінуючою складовою професійної освіти. Сам напрям спеціальностей «психологія» та «соціальна робота» відноситься до соціономічних видів праці, де комунікація супроводжує всю професійну діяльність. Для фахового володіння такою компетенцією треба знати і вміти застосовувати її окремі компоненти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами формування комунікативної компетентності у соціальній сфері займаються ряд вітчизняних та зарубіжних науковців, серед них такі автори як О. Канюк, І. Козубовська, Т. Кобзар, Н. Левицька, В. Москаленко, Л. Курят, Д. Годлевська тощо. Повномасштабне вторгнення російської федерації на нашу землю, запровадження воєнного стану в Україні стало величезним викликом для соціальної сфери. Власне сутність соціальних послуг полягає в тому, що вони надаються людям, які опинились у біді і не можуть самостійно з цим впоратись. Шкода, у тому числі психологічна, матеріальна, фізична, що завдана війною, бойовими діями, тимчасовою окупацією є одним із чинників, який негативно впливає на життя людини, сім'ї, зокрема сім'ї з дітьми, тому сьогодні більшість наших громадян потребують допомоги психологів та соціальних працівників (Соціальні послуги, які надаються під час воєнного стану та останні зміни у цій сфері, 2022). Саме тому вирішення проблеми формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери зумовлює детальне дослідження сучасних психолого-педагогічних підходів до формування цієї якості.

Мета статті – уопити дослідження формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери.

Виклад основного матеріалу дослідження. «Комунікативність» є важливою професійною рисою, представляє собою сукупність різнопланових якостей людини, що допомагає сприйняттю, засвоєнню, використанню й передачі спрямованої на навчання й виховання інформації.

«Competent» з англійської перекладається як компетентний, кваліфікований. В англійській мові в терміні компетентність домінує значення якості особистості як здатність. Слово «компетентність» частіше використовується для визначення:

- навчальний результат, що виражається в підготовці, «індивідуальності» випускника, у практичному володінні певними методами, засобами діяльності, у здатності до поставлених завдань;
- форма поєднання знань, умінь і навичок, що дозволяє визначити та досягти цілей запланованої трансформації.

Окреслюючи цю проблематику, перш за все необхідно визначитись із поняттям професійна компетентність, визначити її складові та самі умови її підготовки. Слід зазначити, що на сьогоднішній день не існує однозначного трактування поняття професійної компетентності. Аналіз психолого-педагогічних джерел та інших носіїв інформації, присвячених цьому питанню, показує, що існує декілька тлумачень поняття «професійна компетентність». До слова, зарубіжні дослідники часто розглядають це поняття як «поглиблене знання», «стан ідеального виконання завдання», «здатність актуалізувати діяльність», «ефективність завдання», «дія». У психолого-педагогічній літературі вітчизняного взірця найпоширеніше визначення розглянутого терміну окреслює якість, властивість чи стан фахівця, який забезпечує його фізичну, психічну та духовну відповідність, відповідно до вимог конкретної професії, певним стандартам, відповідної кваліфікації, займаній посаді. Під професійною компетентністю розуміється сукупність знань, умінь і засобів практичної діяльності (Горішна, 2009, 114–117) (Капська, 2010, 12–16).

Багатьма науковцями та різними авторами трактується дуже різноманітні інтерпретації поняття комунікативної компетентності. Це психічний стан, уміння і здатність виконувати певні професійні функції, а також рівень освіти та підготовки до досягнення професійної діяльності. З цієї сукупності впливає трактування самого поняття професійної компетентності як інтегративної властивості особистості майбутнього психолога чи соціального працівника, котра характеризує усвідомлення ним у соціальній сфері знань, умінь і професійного досвіду. При цьому необхідно, щоб майбутній фахівець соціальної сфери був орієнтований на перспективи роботи, був відкритим до збагачення знань, мав упевненість у собі та вмів досягати професійних висот.

Ряд науковців трактують, що до комунікативної компетентності фахівця входять такі особистісні якості, як ініціативність, відповідальність, працьовитість, самовідданість, впевненість у собі. Інші вважають, що до складових комунікативної компетентності необхідно включити і мотиваційно-ціннісну сферу, яка визначає якісний рівень оволодіння професійними знаннями. Отже, перераховані складові комунікативної компетентності означають, власне, становлення фахівця у професійній діяльності, у формуванні особистості професіонала, виокремленні його індивідуальності (Букач, 2016, 119–131) (Гликало, 2010) (Годлевська, 2007).

Формування компетентного фахівця, який відповідає вимогам сьогодення, наділений якостями, знаннями та навичками, необхідними для того, щоб бути дієздатним, неможливе без сформованої відповідної системи підготовки та освоєння знань та умінь на науковій основі для формування спеціальних навичок. Для кращого розуміння комунікативної компетентності розглянемо поняття навичок. Навички – це характеристика діяльності громадянина. Саме тому їх класифікація відповідає класифікації видів діяльності. У найзагальнішому вигляді це професійні, навчальні, ігрові та комунікативні навички. Вони також включають:

– класифікацію вмінь за об'єктом, на який спрямована діяльність; навички в областях: людина – людина, людина – техніка, людина – художній образ, людина – природа, людина – система знаків;

– професійну компетентність у сфері окремих занять та груп професій;

– дисциплінарну компетентність у конкретній справі (спеціальності);

– компетентність профілю у світлі сучасної орієнтації закладу на викладання профільних дисциплін.

Спеціальні навички необхідні у житті: у сфері повсякденного життя, у громадянському суспільстві, у сфері мистецтва, спорту тощо.

Компетенції також є характеристиками знань і класифікуються за галузями суспільних знань (компетентність у галузі природничих наук – з математики, фізики, гуманітарних наук, біології тощо), за галузями суспільного виробництва (у сфері виробництва, транспорту, сільськогосподарства тощо). Сама характеристика компетентності включає не тільки когнітивний (знання) та операційно-технологічний (діяльність) компоненти, а й мотиваційний (емоційний), етичний, соціальний та поведінковий компоненти.

Оскільки база навичок складається з окремих навичок, то кожен із них повинен мати свою власну майстерність. Найбільш загальні види вмінь відповідатимуть основним навичкам, наприклад для спортсменів – з фізичної культури; у розумовій сфері, наприклад для науковців, – загальноосвітніх або специфічних по виду діяльності; у практичній сфері – творчих, художніх, технічних, але й розглядають навички навчальні, психологічні, соціальні тощо.

Модель компетентності (підготовки) спеціаліста з професійним досвідом та багажем навичок не є моделлю випускника, оскільки компетентність тісно пов'язана з досвідом діяльності, якої студент не може набути під час навчання в освітньому закладі в достатній кількості. Доцільно розширити виконання випускниками освітніх закладів навчально-дослідницької роботи у закладі, використання наукових баз фахових закладів, імітаційних ігор у самостійній творчій роботі студентів при розробці навчальних планів. Необхідно формувати якісні компоненти цінностей компетентності майбутнього соціального працівника (Горішна, 2009, 16–17).

Розглянемо основні навички та уміння викладання:

– вміння «перекладати» зміст об'єктивної освітньої дійсності, об'єктивний процес навчання у конкретні соціальні завдання;

– уміння будувати та реалізовувати логічно завершену освітню систему (від планування навчальних завдань, відбору змісту навчального процесу до вибору форм, методів і засобів його організації);

– здатність виявляти та встановлювати взаємозв'язки між різними компонентами та факторами освіти, щоб їх імплементувати надалі в соціальний процес; встановити зв'язки освітнього закладу з діючими соціальними структурами;

– уміння враховувати й оцінювати результати навчального процесу, тобто організувати самоаналіз та бути готовим до практичних викликів у роботі психолога та соціального працівника.

Таким чином, виокремлюються основні потенційні навички роботи у майбутній професійній діяльності та групуються їх характерні вміння, а саме:

– прогнозувати розвиток колективу: розвиток системи відносин, зміни позиції активу та окремих учасників у системі відносин тощо;

– прогнозувати розвиток особистості: її особистісні та професійні якості, почуття, волю та поведінку, можливі прогалини у розвитку особистості, труднощі у налагодженні стосунків тощо;

– планувати соціально педагогічний процес предметного навчання: виховні можливості потенційних учасників, підготовка та освоєння навчального матеріалу, труднощі учасників

у навчанні та позаосвітній діяльності, результати застосування окремих методів навчання і виховання.

Освітній процес якісного формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери ґрунтується на соціальних нормах, а саме: оволодіння теорією професійного спілкування, пізнання його структури, функцій, стилів, моральних принципів, входження у технологію даного процесу, формування у результаті цього професійно-комунікативних умінь та навичок, розвитку гуманістичного мислення, усвідомлення цінностей професії психолога та фахівця соціальної роботи, формування, активізації мотиваційної сфери на здобуття професії фахівця соціальної сфери, самоаналізу та дидактичної рефлексії тощо (Карпенко, 2011, 17).

Під рефлексією розуміють специфічну форму теоретичної діяльності, спрямовану на осмислення й аналіз власних дій. Рефлексія – це не тільки знання чи розуміння суб'єктом навчальної діяльності самого себе, а й виявлення того, як інші учасники навчального процесу розуміють викладача, його особистісні, емоційні та професійні риси. Варто звернути увагу, що тут і надважливо манера викладання самого викладача, його фаховість та організаційні здібності. Організаційні здібності як і загальноосвітні навички включають в себе мобілізаційні, інформаційні, розвиваючі та орієнтаційні навички.

Мобілізаційні навички викладача спрямовані на:

- привертати увагу майбутніх фахівців соціальної сфери до фахових дисциплін та розвивати їх стійкі інтереси до навчання;
- формувати у студентів потребу до нових знань;
- навчати соціально-педагогічним навичкам та методам освітньої діяльності;
- формувати в майбутніх фахівців соціальної сфери творче ставлення до явищ навколишньої дійсності завдяки використанню власних знань та життєвого досвіду;
- використовувати системи методів винагороди та покарання, створювати клімат емпатії тощо.

Інформаційні вміння пов'язані не лише з безпосереднім поданням навчальної інформації, а й із способами її отримання та обробки. Це навички та вміння використовувати друковані джерела та бібліографію, вміння працювати із інтернет-ресурсом стосовно цілей і завдань навчального процесу.

На час освітнього процесу інформаційні навички виявляються у вмінні:

- легко подати навчальний матеріал, враховуючи специфіку дисципліни, рівень підготовки учасників, їх життєвий досвід та вік;
- логічно передати навчальну інформацію за допомогою різних методів та їх комбінацій: історії, пояснення, бесіди, індуктивного та дедуктивного викладу матеріалу;
- якісно формулювати запитання: доступно, стисло й виразно;
- швидко аналізувати рівень засвоєння студентами навчального матеріалу.

Розвиваючі навички передбачають:

- виявлення «зони найближчого розвитку» кола учасників;
- створення навчальних ситуацій та різних умов для розвитку пізнавальних процесів учасників.

Орієнтаційні вміння являють собою вміння формувати ціннісні установки вихованців, а саме:

- стимулювання пізнавальної самостійності та творчого мислення, потреби встановлення логічних результатів (від конкретно-образного до словесно-логічного, метод переходу від абстрактного до конкретного) та функційних (причина-наслідок, кінцеві засоби, якість-кількість, дія-результати);
- створення умов для індивідуального розвитку особистостей, використання для цих цілей індивідуального підходу до студентів – майбутніх соціальних працівників.

Комунікативна компетентність, гуманізм, співчуття – це ті життєві цінності, які утверджуються в роботі кожного психолога та фахівця соціальної роботи. Організовуючи роботу соціальної сфери у воєнний час і розуміючи, що соціальна робота та надання соціальних послуг – це професійна діяльність, і тут, як в медицині, головне – не зашкодити, Міністерство соціальної політики організувало «Платформу соціальної освіти» – першого державного онлайн-майданчика для навчання представників органів місцевого самоврядування, надавачів соціальних

послуг та організацій, діяльність яких пов'язана із соціальною сферою у територіальних громадах (Працівників місцевої влади навчатимуть соціальної роботи та організації соціальних послуг на онлайн-майданчику «Платформа соціальної освіти»).

Висновки з проведеного дослідження. Професія психолога та фахівця соціальної роботи вимагає володіння знаннями у галузі психології, медицини, психіатрії, соціології, правознавства, педагогіки. Такий спеціаліст повинен вміти вислухати та якісно надати всю необхідну інформацію, розповісти про наявні ресурси та способи їх використання, надавати оцінку потребам та представляти інтереси кожної окремої людини. Психолог та Соціальний працівник повинен бути толерантним до різних життєвих ситуацій, мати такт, співчуття, вміти викликати довіру та симпатію у оточуючих, делікатно відноситися навіть до найбільш інтимних питань та тримати професійну таємницю. Також важливі такі якості, як психологічна стійкість, доброзичливість та чуйність, вміння грамотно формулювати свої думки, бути стійким до психологічних навантажень, зберігати витримку. Саме тому комунікативна компетентність для фахівця з соціальної сфери необхідна риса професійної діяльності, так як вимоги до професійних навичок зумовлені великою відповідальністю та впливають на соціалізацію клієнтів.

Література

- Букач М. М.** Компетентісно орієнтоване навчання як основа формування майбутнього соціального працівника. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка.* 2016. Вип.22. С. 119–131.
- Глигало Ю. В.** Соціально-перцептивна компетентність майбутніх фахівців соціальної сфери в процесі професійної підготовки. *Теорія та методика управління освітою.* 2010. № 5. URL: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/metod_upr_osvit/v_5/7.pdf
- Годлевська Д. М.** Формування професійної комунікативної компетентності майбутніх соціальних працівників в умовах педагогічного університету: автореф. дис... канд. педагог. наук: 13.00.05. Київ, 2007. 24 с. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/1407>
- Горішна Н.** Професійна компетентність соціального працівника як складова його фахової підготовки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2009. Вип. 16-17. С. 114-117.
- Капська А. Й.** Деякі аспекти професійної підготовки соціальних педагогів і соціальних працівників. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка.* 2010. № 15. С. 12–16.
- Карпенко О. Г.** Мотивація в структурі діяльності соціального працівника. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика: наук.-метод. журнал.* 2011. № 3–4. С. 16–22.
- Працівників місцевої влади навчатимуть соціальної роботи та організації соціальних послуг на онлайн-майданчику «Платформа соціальної освіти». URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3624630-v-ukraini-zapuskaut-platformu-socialnoi-osviti.html>
- Соціальні послуги, які надаються під час воєнного стану та останні зміни у цій сфері. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/21778.html>

References

- Bukach, M.M.** (2016). Kompetentnisno orijentovane navchannja jak osnova formuvannja majbutn'ogo social'nogo pracivnyka [Competency-oriented training as a basis for the formation of a future social worker]. *Naukovyj chasopys Nacional'nogo pedagogichnogo universytetu imeni M. P. Dragomanova. Serija 11. Social'na robota. Social'na pedagogika – Scientific journal of the National Pedagogical University named after M. P. Drahomanov. Series 11. Social work. Social pedagogy.* Issue 22. pp. 119–131 [in Ukrainian].
- Glygalo, Ju. V.** (2010). Social'no-perceptyvna kompetentnist' majbutnih fahivciv social'noi' sfery v procesi profesijnoi' pidgotovky [Social-perceptual competence of future specialists in the social sphere in the process of professional training]. *Teorija ta metodyka upravlinnja osvitoju – Theory and methodology of education management.* № 5. Retrieved from: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/metod_upr_osvit/v_5/7.pdf [in Ukrainian].
- Godlevs'ka, D. M.** (2007). Formuvannja profesijnoi' komunikatyvnoi' kompetentnosti majbutnih social'nyh pracivnykiv v umovah pedagogichnogo universytetu [Formation of professional communicative competence of future social workers in the conditions of a pedagogical university]. *Extended abstract of candidate's thesis.* Kyi'v, 24s. Retrieved from: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/1407> [in Ukrainian].
- Gorishna, N.** (2009). Profesijna kompetentnist' social'nogo pracivnyka jak skladova jogo fahovoi' pidgotovky [Professional competence of a social worker as a component of his professional training]. *Naukovyj visnyk Uzhgorods'kogo nacional'nogo universytetu – Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University.* Vyp. 16-17. pp. 114–117 [in Ukrainian].

- Kaps'ka, A. J.** (2010). Dejaki aspekty profesijnoi' pidgotovky social'nyh pedagogiv i social'nyh pracivnykiv [Some aspects of professional training of social pedagogues and social workers]. *Visnyk Gluhivs'kogo nacional'nogo pedagogichnogo universytetu im. O. Dovzhenka – Bulletin of the Glukhiv National Pedagogical University named after O. Dovzhenka*. № 15. pp. 12–16 [in Ukrainian]
- Karpenko, O. G.** (2011). Motyvacija v strukturi dijal'nosti social'nogo pracivnyka [Motivation in the structure of activity of a social worker]. *Social'na robota v Ukrai'ni: teorija i praktyka: nauk.-metod. zhurnal – Social work in Ukraine: theory and practice: scientific and methodological journal*. № 3–4. pp. 16–22 [in Ukrainian].
- Pracivnykiv miscevoi' vlady navchatymut' social'noi' roboty ta organizacii' social'nyh poslug na onlajn-majdanchyku «Platforma social'noi' osvity» [Employees of local authorities will be trained in social work and the organization of social services on the online platform «Social Education Platform»]. Retrieved from: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3624630-v-ukraini-zapuskaut-platformu-socialnoi-osviti.html> [in Ukrainian].
- Social'ni poslugy, jaki nadajut'sja pid chas vojennogo stanu ta ostanni zminy u cij sferi [Social services provided during martial law and recent changes in this area]. Retrieved from: <https://www.msp.gov.ua/news/21778.html> [in Ukrainian].